

- Karstvelo – cyklotrasy Slovenského krasu a horného Gemera (2003) Slovenský cykloklub – Slovenský kras. SCK-Sk Gemerská Hôrka.
- Kol.: Jaskynný systém Domica – Baradla, Správa slovenských jaskýň a Správa NP Aggtelek v roku 2004 pod gestorstvom maďarsko-slovenskej pracovnej skupiny pre ochranu prírody a krajiny.
- Kol.: MaB – NP-biosférická rezervácia Slovenský kras, Slovenský národný komitét programu Človek a biosféra pre ŠOP SR – Správu NP a BR Slovenský kras Brzotín.
- Kulla, M., Dická, J. (2005) Hierarchizácia obcí Národného parku Slovenský kras z hľadiska predpokladov rozvoja cestovného ruchu, Zborník z konferencie: Geografie, cestovní ruch a rekreace. Univerzita Palackého v lomouci, Katedra geografie Přírodovědecké fakulty, s. 93-104.
- Marhulíková, O. (2001) Právny a inštitucionálny rámec cezhraničnej spolupráce na Slovensku. In: Obecné noviny, roč. 25, 2001, č. 6, s. 14-17.
- Rosič, M., Fogaš, A. (2005) *A Szlovák-karszt Nemzeti Park területi fejlődésének kiemelt előfeltételének kiértékelése*, Természettudományi Közlemények, Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Kar, Nyíregyháza 2005, s. 347-363.
- Slavík, V. (2001) Euroregions in Slovakia with specific features to Euroregion Pomoravie-Weinviertel-Jižní Morava. – In: Region and regionalism, No. 5, Łódź-Opole.
- Spišiak, P., a kol., (2005) Agrorurálne štruktúry Slovenska po roku 1989. Geo-grafika, Bratislava, 186 s.
- Tej, J., Matlovič, R., Klamár, R. (2002) Bariéry cezhraničnej spolupráce na juhu a severe Slovenska. Zborník z medzinárodnej konferencie „Stály rozvoj regiónov“ (23.-24.5. 2002), Prešov, Prešovská univerzita, Inštitút regionálneho výskumu, Obchodno-podnikateľská fakulta v Karvinej, ZMOS, ManaCon Prešov, s. 18-26.
- Zemko, I., Buček, J. (2000) Problémy cezhraničnej spolupráce a jej inštitucionálneho rámca na príklade regiónu Bratislavy. – In: Geografické spektrum, 2. Bratislava: Geografika, 2000, s. 43-54.

*Fordította: Czene Judit
Szöveggondozás: Mezei István*

Az integrált vidékfejlesztés Szlovákia kistérségeiben

Peter Spišiak

Bevezetés

A Rio de Janeiróban elfogadott Agenda 21 megfogalmazta az emberi társadalom jövőbeni fejlődésének alapelveit, amelyekben kilátásba helyezte a legnagyobb problémák megoldását, mint a rövidlátó emberi tevékenység következtében előidézett környezetromlás, nagy területek ellentmondásos társadalmi és gazdasági fejlődése, ezek társadalmi hatása, növekvő urbanizáció, összekapcsolva egyes városi területek elnéptelenedésével, mások nagy népességkoncentrációjával. Ezek a folyamatok nem tarthatók fenn és emiatt szükséges új elveket és megoldásokat megalkotni az emberi társadalom fejlődése érdekében.

Ebben a dolgozatban Szlovákia néhány városfejlődéssel kapcsolatos problémájáról lesz szó, figyelemmel a kistérségekre és a LEADER-program alkalmazási lehetőségeire a szlovák körülmények között.

A vidéki területek belsőleg integrált fejlődése

Manapság a szlovák rurális területek megújulásáról lehet beszélni az Európai Unió taggá válás hatására. Több szlovák szerző foglalkozik a megújulás problémájával, ráirányítva a figyelmet az elmaradott térségekre (Halas 2005, Hurbanek 2004), a kistérségi fejlődésre (Spišiak 1999, Klamar 2006), a vidéki települések újraéledésére (Zubriczký 2003, Spišiak at all 2005), a határ menti együttműködésekre (Fogaš 2004, Drgoňa 200, Dubcová 2002), a falusi turizmusra (Barabás, Fogaš, Rosič, 2004, Kulla, Compl'ová 2004, Kulla 2006), stb.

Az innovatív megközelítések egyike a fejlődés területi elve, amelyet többnyire belülről szerveznek, ahol a település, a kistérség, a nagyobb táj vagy szélesebb régió a cselekvések tere és ahol a területi egység természetes vezetője dönti el, mi történjen azon a területen. Azt lehet mondani, hogy az ilyen fejlesztés a következő elveket követi:

Földrajzi elv: ha a fejlesztés úgy vonatkozik egy bizonyos területre, hogy az nem azonos egy létező adminisztratív területi egységgel sem. Ha egyezik, akkor a megválasztott képviselők a vezetők és az illető területet a település költségvetésén keresztül lehet igazgatni.

Alulról szerveződés elve: a belső fejlődés azt jelenti, hogy a döntések többnyire alulról jönnek, a programozás, a tervezés, a végrehajtás döntései alul képződnek, azon emberek körében, akiknek van a megvalósításhoz és az értékeléshez, ellenőrzéshez joga. Az „alulról szerveződés elve” relatív és a terület méretétől függ. A településeken, ahol az egyes állampolgárok laknak a kistérségi testületek viselik ezt a felelősséget. A régiókban területi együttműködés van, amit a kistérségi képviselők testesítenek meg. Ez szükséges az irányításhoz, hogy mindenki egyenlő mértékben, azonos időben jusson információkhoz és egyenlő feltételekkel kapcsolódjon a folyamatokhoz. Ez az irányító szerep nem lehet tekintettel a terület méretére, de a szükséges technika használata több módon történhet.

Együttműködés. A belső fejlesztés minden résztvevője egyenlő és cselekvő partner. Négy alapvető fontosságú résztvevője van az együttműködésnek. Az önkormányzat, az állam, a fejlesztők és a kistérség képviselői, akik a terület jellege szerint változhatnak. Az együttműködés azt jelenti, hogy a döntéseket közösen hozzák, az együttműködést a saját szabályaik szerint változtatják, beleértve a költségvetést is. Az együttműködés az információk, a kapcsolatok és a pénzügyek megosztását jelentik, az eredmény arányosan sokszorozódik.

Részvétel. A részvétel a kulcsfontosságú partnerek együttműködését jelenti a döntési folyamatokban. Az alapvető együttműködés a döntés, mert a továbbiakban a közösség meggyőzése, a társadalmi aktivitás kerül előtérbe. Az igazgatás a legmagasabb együttműködési forma a fejlesztők közvetlen vagy közvetett bevonásával, ez mind erősíti a tulajdonosi érzést és a fejlesztési folyamatért érzett felelősséget.

Összefonódottság. Szükséges bevonni annyi területet, ágazatot, amennyit csak lehet. Az összefonódottság elve a források kombinációját is jelenti, azok összekapcsolását, a kettőződés megelőzését és a rendszerszerűséget. Csak egyetlen ésszerű lehetőség van a terület fejlesztésére: minden ágazat, minden szereplő összefogása.

A kölcsönösség módszere. A szakembereknek a belső fejlesztésben különféle feladatai vannak, ha a klasszikus fölülről lefelé fejlesztésre gondolunk. A szakértők megkönnyítik és lehetővé teszik a fejlesztést és a helyi állampolgári döntéseket, megoldásokat hoznak. Figyelembe kell venni, hogy bármilyen szakértői tapasztalat és szakismeret is csak a saját ismeretéig terjed, mert nem él az adott területen, hiányzik belőlük a helyi viszonyok ismerete. A kölcsönösség elve épp a külső szakértői tudás és a belső viszonyok ismeretének együttesét jelenti, amelyek egyenrangúak a fejlesztési folyamatban.

A külső és belső források összehangolása. A belső fejlesztésnek a belső erőforrásokra kellene támaszkodniuk. Ez azonban sokszor nem lehetséges és külső forrásokra van szükség. Ebben az esetben gondosan mérlegelni kell a terület anyagi forrásait, követni kell a SWOT-analízist, hogy

meg lehessen fontolni, mennyire szükséges az emberi-, az anyagi- és a pénzügyi forrásokat kívülről bevonni.

Külső (vertikális) támogatás a saját (horizontális) erő elsőbbbségével. Lehetetlen a belső fejlesztést csak saját eszközökkel megvalósítani, a támogatások, az alapok, a hitelek világában. Ezek az egyes projektek szintjén fejtik ki egyedi hatásukat, ami azt jelenti, hogy az egyedi projektek támogatását a térségben érdekelt partnerek biztosítják, azaz a kistérségi és a települési partnerek. Amennyiben együttműködésben készítik a programot, és nincs biztosítva pénz, akkor azt feltételezzük, hogy néhány képviselő hozzásegíti a programot a belső forrásokhoz. Ez azonban veszélyessé válhat. Ez az oka annak, hogy a területi irányultságú belső fejlesztéseket külső eszközökkel is támogatni kell, pénzt engednek át a program számára. Így tud hatékony lenni a LEADER program az Európai Unióban, vagy a PRODER Spanyolországban.

A belső fejlődés eszközei

A következő eszközök ismertek a belső fejlődés elősegítésére:

- A. Irányultság szerint
- Ágazati irányultság – azok a tevékenységek, amelyek egy bizonyos szakterületre vonatkoznak egy fejlesztési program megvalósításának céljával
 - Területi irányultság – azok a tevékenységek, amelyek az egész területre vonatkoznak, de egy projektszintre összpontosítanak.
- B. Források szerint
- Jogi források – törvények, normák, határozatok, amelyek mindkét irányban hatnak
 - Intézményes források – intézmények, amelyek bizonyos területen végzik tevékenységüket (pl. a fejlesztési ügynökségek), vagy az országos ügynökségek, amelyek ágazati fejlesztési programokat koordinálnak.
 - Pénzügyi források – adományok, alapok, hitelek, akár területi vagy regionális alapok, amelyek külső támogatásként működnek (Liptó-vidéki Fejlesztési Alap). A területi pénzügyi eszközök, amelyek bizonyos területek pénzügyi lehetőségeit valósítják meg program szinten, a vertikális eszközök független csoportját hozzák létre, mert ők területi vagy egyedi program szinten fejtik ki tevékenységüket.

A következő horizontális (ágazati) eszközök alkalmazhatók projekt szinten:

- Törvények és további törvénykezési eljárások
- Országos intézmények
- Támogatások
- Hitelek
- Pénzalapok
- Alapítványok

A következő vertikális (területi) eszközök alkalmazhatók program-szinten:

- Regionális törvénykezés, rendeletalkotás
- Regionális intézmények
- Regionális pénzalapok
- Országos források esetében program-szinten megcélózva

A vertikális eszközök szolgálnak eszközül a program számára. A fejlődés tekintetében a fő hozzájárulásnak, eredménynek a következők tekinthetők:

- Pénzügyi támogatási forrás a program és az egyes projektek számára
- Hozzásegíti az embereket a civil társadalom megerősödéséhez
- Segíti a helyi erőforrások megerősítését, a közös döntések gyakorlását és a köz- és magánforrások szervezését
- Támogatja a döntések és beruházások összehangolását

- Támogatja a fenntartható fejlődést
- C. A támogatások sokfélesége
 - A döntés mint eszköz: a program igazgatási eszközként működik
 - A humán erőforrás-fejlesztés eszközei: oktatás, műszaki támogatás, a helyi partnerség kiépítése a saját fejlesztés eszközeként
 - Eszközök a közberuházásokhoz: műszaki és kommunikációs infrastruktúra, közszolgáltatások
 - A társadalmi és gazdasági fejlődés eszközei: a vállalkozói szféra érdekében végzett beruházások, foglalkoztatást és bevételt növelő beruházások támogatása hitelek, alapok és adományok segítségével.

Ez a belső fejlesztés sorrendje a megfelelő eszközökkel. Ha a sorrend megváltozik, kockázatos lesz a fenntartható fejlesztés. Nincs helye a türelmetlenségnek vagy a rendkívüli elvárásoknak. Amennyiben az anyagi beruházások kapnak elsőbbséget az emberekkel szemben, akkor hiba, bukás lehet a következmény.

Példák az integrált belső vidékfejlesztés eszközeire: a LEADER program mint az első vertikális eszköz az Európai Unióban

LEADER – a vidékfejlesztési programok akciói között teremt kapcsolatot. Ismertté az Agenda 2000 tette, amelyben a négy közösségi kezdeményezés (URBAN, EQUAL, INTERREG és LEADER) egyike. Az európai kezdeményezés azt jelenti, hogy az általános feltételek szerint a strukturális alapokon kívül kezelik és az Európai Bizottság bizonyos összeget elkülönít a költségvetésből a közösségek támogatása céljából. Jelenleg ez az összeg a strukturális alapok 5,5%-a. A programot törvénybe is foglalták: *A Bizottság értesítése a tagállamoknak a vidékfejlesztés mint közösségi kezdeményezés tárgyában**. A LEADER program kizárólag a vidékfejlesztés támogatására összpontosít és nagysága szerint az agrártámogatások 1%-át jelenti.

A LEADER program alapvető jellemzői

- Mindig egy meghatározott területre összpontosít – ez a földrajzi elv
- Mindig aktív kapcsolatot hoznak létre a helyi lakosokkal
- A folyamatok mindig alulról indulnak és ezért a kezdeményezések, a műszaki támogatás és a képzések kezdettől fogva létfontosságú eszközök a programban
- A projekteket a helyi támogatott csoport nyújtja be, szektorok közötti együttműködésben a helyi szinttel
- Minden csoport a maga fejlesztési stratégiáját és üzleti tervét dolgozza ki
- A LEADER-csoportok a tagországokon belül hálózatot alkotnak és együttműködnek az információcserében és a közösségi programokban

A LEADER II céljai (1995-1999)

- Minden csoport együttműködik a program projektjeiben
- Újjáélesztik a helyi kultúrát
- Fejlesztik a kis- és közepes vállalkozásokat
- A helyi gazdaság sokszínűségének és a foglalkoztatottságnak a fejlesztése
- A szolgáltatások javítása
- Környezetvédelem
- A létező magántőke mozgósítása

* 2000/ C 139/05, Art. 20, 1.c of Council Reg. No1260/1999, Council Reg. No. 1257/1999.

- Innováció és többféle támogatás
- A tapasztalatok kicserélése, valamint országos és országok közötti résztvevő csoportok hálózatának létrehozása

A LEADER+ (2000-2006) kiterjeszti ezeket a célokat a nemzetközi projektekkel, amelyeknek a megvalósítását az előkészítéssel együtt két vagy több helyi csoportra bízta. Minden terület számításba jöhet, amit az Eurostat vidékinek minősít a tagállamokon belül (1. és 5b célterület).

A használók helyi résztvevő csoportok lehetnek, akik különböző társadalmi és gazdasági ágazatok közti együttműködéssel (az közigazgatási szektor részvételi aránya nem lépheti túl az 50%-ot) kidolgozzák a helyi vidékfejlesztési stratégiát. A helyi résztvevő csoportok a százezer főnél alacsonyabb népességű és 120 fő/m² népsűrűségű területek lakosai lehetnek, de legyenek többen tízezerénél (példa erre Észak-Európa).

A támogatás mértéke

- A vidékfejlesztés integrált stratégiájának kísérleti jellege támogatja az alulról jövő kezdeményezés elvét és a horizontális együttműködést (ismeretátadás, technológia-használat, a vidéki területek életminőségének javítása, természeti és kulturális források használata, az Európai Unió regionális értékeinek megerősítése)
- Régiók közötti és országok közötti együttműködés támogatása
- Az EU tagállamain belül létrejött vidéki kezdeményezések hálózatának támogatása.

Végrehajtás

A tagállamok készítik a programot, ami az európai bizottság megbízásából történő pénz elosztásán alapszik. A tagállamok készítik el a programot arra a földrajzi térre, ami a legkedvezőbb az ország számára, tekintettel a meglévő közigazgatási szerkezetre, beleértve a megfelelő végrehajtást és szervezést. A tagállamok kérhetik az operatív programot vagy a nagy összegű támogatásokat. Kiválasztják a lehetséges helyi résztvevő csoportokat országos szinten, támaszkodva a regionális és az országos versenyre. A programnak nyitottnak kell lennie több lehetséges helyi résztvevő csoport előtt. Az ellenőrzést a helyi résztvevő csoportok szintjén végzik el a regionális és az országos program szerint, illetve az EU szintjén. Minden program számára külön ellenőrző bizottságot állítanak fel. Az irányító hatóságot országos szinten jelölik ki, az európai bizottság ellenőrzésével. Az Európai Unió az 1. célterületen belül az összes költség 75%-át fedezi, a többi területen pedig a költségek 50%-át.

A LEADER program alkalmazása a Bódva-völgyi Településszövetség példáján

Fejlesztési együttműködés szövetségi formában

A Bódva-völgyi Településszövetség a szeptemberi regionális fejlesztési ügynökség hozta létre mint nem hivatalos önkormányzati intézmény és mint cselekvő szereplő a területi fejlesztésben, a Bódva-völgyi települések részvételével. Összesen 26 település tartozik hozzájuk, köztük egy város. A társulás célja a közös fejlesztés összehangolása, a feladatokat kijelölése. Fontos feladatok a kommunikációs rendszer kialakítása a tagok között, valamint az információk és a tapasztalatok kölcsönös cseréje. A 2006-os év legfontosabb feladata a kistérség fölkkészítése volt a LEADER-program fogadására. Az elfogadás és a pénzügyi források biztosítása az előterjesztett projekt elfogadásától függ. Azok a tervek a sikeresek, amelyek rendelkeznek biztos intézményi háttérrel a program végrehajtásához és világos elképzeléssel a kistérség fejlesztésére. Az előkészületek a sikeres alkalmazásra a legfontosabb feladat, habár a megvalósítást csak 2007 második félévére lehet tervezni.

A társulás földrajzi jellemzői

A társulás területe egy természetes földrajzi egység a Bódva folyó völgyében, amely a Kassai völgy nyugati részéből alakult. Déli része többnyire alföld, 200 méternél magasabban a tenger szintje fölött, az északi része a Szepes-gömöri Érc-hegység lábáig nyúlik, geomorfológiailag a Mecenzéf-fennsík reprezentálja. A kistérségnek ez a része 300-400 méterrel van a tenger szintje fölött. Nyugaton a (Szlovák-) Gömör-tornai-karszthoz kapcsolódik, itt 500-800 méter a tengerszint feletti magasság. Délen a Bódva-völgyéhez kapcsolódik a kistérség, amit a magyar határ keresztez. Kelet felé nyitott a Kassai-medence és a Hernád völgye felé. Bódvavendégi mellett a Bódva kilép Szlovákiából, és a Sajó-völgyébe siet. A térség legalacsonyabb pontja 169 méterrel van a tenger szintje fölött, ott ahol a Bódva kilép az ország területéről, a legmagasabb pont pedig az észak-nyugaton található 1186 méter magas Osadnyik-hegy.

A kistérség a kőkorszak óta lakott terület, a kereskedelmi utak találkozási pontja volt a déli alföldi területek, valamint a Szepesség és Lengyelország felé. A 13. századtól 1848-ig ezek a falvak Abaúj és Torna megyéhez, később az összevont Abaúj-Torna megyéhez tartoztak. A közlekedési forgalom változása, az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése következtében, majd a szocializmus alatt ez a régió elvesztette a fontosságát, és elszigetelődött. 1923 után ezek a települések a ma már nem létező Moldava kerülethez tartoztak, amit 1960-ban a kassai kerülethez csatoltak, 1968-ban pedig a Kassa-vidék, ma pedig a Kassa-környéke nevű körzetbe. A közigazgatás irányítói és az intézmények, amelyek jó irányban tudnák befolyásolni a terület fejlődését, a körzeten kívül találhatók. Erre válaszul a Bódva-völgyi Településszövetség Szepesi központtal alakult meg. Jelenleg a kistérség a Kassa-környékhez tartozik, és a Kassa régió része.

A LEADER-program kezdete a társulásban

2005. szeptember 16-án tartotta a társulás azt a találkozóját, amelyen kifejezték szándékukat a LEADER-programban való részvétel előkészületeire. A regionális fejlesztési ügynökséget bízták meg ezzel a feladattal. Összegyűjtötték és rendszereztek a térség statisztikai adatait, elkészítették a térséget bemutató dokumentumot. A települések számára értekezleteket tartottak. 2005 júniusától rendszeres találkozókat szerveztek kistérségi szinten, ahol a három (önkormányzati, vállalkozói, civil) szféra képviselői voltak jelen az egyes településekről. Ezeken a találkozókon a rendelkezésre álló információkat elemezték, amelyeket a megbeszélések között gyűjtöttek össze. Körülhatárolták a kistérségen belüli erős és a gyenge pontokat, valamint a lehetőségeket és a veszélyeket. A következő megállapításokat tették, amelyeknek a program szempontjából van jelentősége:

- A közigazgatási egységek és a vállalkozások feladatainak meghatározása. Nehéz azokat a fejlesztési programokat megvalósítani, amelyek a népesség érdekeit és igényeit nem veszik figyelembe. Ezért van szükség a magán- és a közérdek összehangolására. A fő feladat a települések és a kistérség fejlesztése a források összpontosításával. Az önkormányzatok és a vállalkozók együttműködnek ebben a feladatban, de nem nélkülözhetők a civil szervezetek sem, főleg azok a magasan képzett szakembereket egyesítő civil szervezetek, amelyek a települések, a kistérség fejlesztését tűzték ki célul.
- Kistérségi fejlesztési program megvalósítása. Minden programnak tartalmaznia kell a következőket:
 - Helyzetelemzés az erős- és a gyenge pontok szempontjából, a megoldás és az értékelés stratégiájával
 - Igazolni kell a megjelölt feladatokat az EU stratégiájára és az országos stratégiai tervre való tekintettel

- Teljeskörű információk az eredményekről, amelyeknek a leírása tartalmazza a konkrét és igazolható célokat, eredményeket. A jelentésnek olyannak kell lennie, hogy képes legyen mérni a program haladását, céltudatosságát és hatékonyságát.
- Két táblás rendszerű pénzügyi javaslatra van szükség. Az egyik mutatja az európai mezőgazdasági alap vidékfejlesztésre szánt támogatási összegét évenkénti bontásban, a másik az EU támogatását, az országos forrásokat, az európai mezőgazdasági alap vidékfejlesztésre eső hányadát, és a technikai támogatást.
- A tájékoztatás során el kell különíteni a köz- és a magánkiadások összegeit.
- Szükség van a nemzeti támogatás bemutatás céljából kiegészítő táblázatra.
- Az érvényes hatáskörök szerint el kell különíteni az elemeket egymástól.
- Információkat kell adni a további támogatásokról is, beleértve a közös mezőgazdasági politikát, a kohéziós politikát.
- Információk a program végrehajtásáról, a szervezés, az ellenőrzés és az értékelés rendszeréről, a bizottság tagjairól, a program propagandájáról.
- A résztvevő partnerek tevékenységének értékelése.

Ezek a tevékenységek megvalósítják a fejlesztési együttműködést a kistérség szintjén, megerősítik a települési képviselők és a szakágak képviselőinek vezetése alatt a LEADER-program végrehajtását. Öt találkozózt támogattunk kistérségi szinten, valamint egyes településeken belül egyedi megbeszéléseket folytattunk. A szakszerű elemzés, tervezés és a táblázatok készítése a regionális ügynökség érdeme. A program 2006. november végéig tartott. A zárásra 2007 elején kerül sor a társulás területén.

Összefoglalás

Szükség van az új fejlesztési program támogatására, mint a vidékfejlesztést támogató LEADER-program, nemcsak Szlovákiában, hanem egész Közép-Európában. Ez a program részleteiben és teljes egészében is fontos a hátrányos helyzetű térségek számára gazdasági, környezeti, társadalmi és környezetvédelmi szempontból egyaránt. Fontos ezt a programot megvalósítani a kistérségekben. Szlovákiában 250 kistérség van, amelyek többsége még nem dolgozta ki a természeti és a humán fejlesztés stratégiáját.

A dolgozat *VEGA 1/3063/06-* keretében készült Szlovákiában, „*Az új társadalmi és gazdasági szerkezetek jellemzői Szlovákia vidéki és városkörnyéki területein*” címmel.

Felhasznált irodalom

- Barabas, D., Fogaš, A., Rosič, M. (2002) Porovnanie návštevnosti sprístupnených jaskýň Národného parku Slovenský kras a Národného parku Aggteleki, Biosférické rezervácie na Slovensku IV. Zborník referátov zo 4. medzinárodnej konferencie "25. výročie vyhlásenia prvej slovenskej BR Slovenský kras", v Rožňave 28.-29.X.2002, TU Zvolen, pp.200-204. ISBN 80-228-1222-6
- Drgoňa, V. (2002) Euroregión cooperation on an example of Námestovo border district. – In: Proceeding of the international colloquy state border reflection by border region population of V4 states. Constantine the Philosopher University in Nitra, Department of Geography. 12.-13, september 2002, Nitra, pp. 133-143, ISBN: 80-8050-536-5.
- Dubcová, A. (2002) Perception of border line by population of the Danubian euroregions the Slovak-Hungarian borderland. – In: Proceeding of the international colloquy state border reflection by border region population of V4 states. Constantine the Philosopher University